

Ключевые слова: Церковь, Православие, духовное образование, религиозные организации, духовные учебные заведения, священнослужители, духовные Академии, семинары, школы, теологическое образование.

Annotation

This article analyzes the current state of the Orthodox spiritual education in Ukraine. The historical roots, seeking to integrate issues of theological education institutions to statist educational system, etc.

Keywords: Church, Orthodox, religious education, religious organizations, religious schools, the orthodox, the spiritual academy, workshops, schools, theological education.

**Леся Бесараб
(Івано-Франківськ)**

**ЗМІНИ В СОЦІАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ, ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЯХ
МОЛОДІ І ПОШУК МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ
В УКРАЇНІ (1990 – 2000 – і роки)**

В статті комплексно розглянуті демографічні зміни в середовищі молоді, з'ясовано що в досліджувані роки зазнали руйнації попередні історичні цінності економічної і соціальної поведінки молоді, відбувався болісний процес набуття нових ментальних традицій. Більшість молоді орієнтувалась на підприємницький вид діяльності, звуженими залишались умови задоволення духовних потреб. Досліджено сімейні орієнтації молоді, реконструйована структура сімейних цінностей чоловіків і жінок. На основі різнопланових джерел виявлені новітні тенденції дієвих практик молоді у місті та на селі. Показано значення в житті молодої людини новітніх інформаційних технологій та здорового способу життя.

Ключові слова: молодь, місто, село, сім'я, дозвілля, культура.

Демографічним проблемам молоді в Україні, міграційним процесам, які впливали на склад міської і сільської молоді, присвячено низку праць вітчизняних науковців. Можна виділити таких вітчизняних науковців, історики: Є.І. Бородін, І.А. Жданова, А.Г. Зінченко, Л.Є. Леонтьєва, економісти: І.П. Майданік, С.П. Савчук, Н.О. Васильчук, С.В. Герчанівська, С.Т. Дуда; соціологи: В.О. Чигирин, А.Є. Величко, Бортник В.А., Жибак

М.М., та багато інших. Бортник В. А. стверджує, що для поліпшення демографічної ситуації та продуктивного використання кадрового потенціалу необхідна розробка обґрунтованої регіональної програми розвитку сільських територій; кредитування заходів щодо створення соціальної інфраструктури та ресурсного забезпечення організаційних заходів щодо формування кадрового потенціалу. Жибак М.М., вивчаючи міграційні процеси в Україні, зазначав, що трудова міграція за кордон залишається одним з визначальних чинників упродовж тривалого часу, тому, на думку науковця, є необхідність прийняття концепції національної міграційної політики - розробити відповідну національну стратегію для регулювання процесів трудової міграції. Вивчаючи демографічні проблеми в Україні, наступна група авторів зазначала, що майбутнє демографічного розвитку України та її регіонів залежить від репродуктивної поведінки молоді. Вони пропонують здійснити реалізацію молодіжної демографічної програми.

Мета статті - докладніше проаналізувати демографічні зміни в середовищі молоді зміни в її ціннісних орієнтаціях.

Протягом 1990 – 2000 – х років відбувалися глибокі, часто непрості зміни в середовищі молоді. За даними Державної служби статистики України їх чисельність зменшилась на 1626, 1 тис. чол. і склала на 2011 р. 14547 371 чол. (31, 9 %) населення.[1,с. 132]

Найбільш чисельні анклавні молоді зосереджувалися у густонаселених промислових регіонах України – Дніпропетровщині, Донеччині, Харківщині, Київщині. Загалом, саме у цих чотирьох регіонах проживала 30 % молоді. Ще майже чверть усього молодіжного контингенту зосереджена у п'яти доволі крупних регіонах країни, чисельність молоді в кожному з яких перевищує півмільйона (АР Крим, Запорізька, Луганська, Львівська та Одеська області). Змінилась співвідношення міської і сільської молоді. В 2011 р. серед жителів міст молоді складала 71%, тоді як серед сільського населення близько 27 %.

Протягом досліджуваних років суттєво погіршились і деякі інші показники демографії молоді. Внаслідок дії низки соціально – економічних факторів погіршились показники шлюбності. Якщо в 2001 на тисячу молодих жінок в Україні припадало 1012 чоловіків, то в 2011 р. 1031 чол. Проте ця чисельна перевага чоловіків, обумовлювалась за визначеним демографів їх природним надлишком при народженні. (тобто народжувалося більше хлопчиків ніж дівчаток). Зі зростанням віку цей цей показник різко скоригувався. Головним чином через високу смертність молодих чоловіків. В 2001 – 2011 рр. у вікових групах до 25 – 29 і 30 – 34 років вже спостерігалось чисельне переважання молодих жінок над чоловіками. Таким чином жінки у саме активній фазі

дітородної функції, переживали труднощі при укладанні шлюбно – сімейних відносин. З 1990 – х років спостерігалось обвальне падіння показників народжуваності (з 12, 1 % до 7,7 %). Чисельність народжених знизилась з 630,8 тис. до 376, 4 тис. Україна таким чином мала найгірші показники народжуваності не лише за всю свою історію, але й порівняно з низкою інших європейських країн.[1, с. 117]

Аналізуючи сімейні орієнтації молоді України за період з 1991 – 2011 рр. слід зазначити, що багатодітність для української родини не була пріоритетною. У багатьох областях переважали сім'ї з однією дитиною, зростала кількість бездітних пар. Причини такої ситуації мали різний характер і були пов'язані з цілим рядом екологічних (Чорнобиль), соціально-економічних (світова криза) та соціальних факторів (коли багатодітність не була престижною формою соціального інституту, а вважалася проблемою кризових сімей або сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах).

За результатами різних досліджень, проведених протягом двадцяти років, можна зробити висновок, що цінність сім'ї і довіра до неї все ще залишаються стабільно високими. Наприклад, за даними Інституту соціології НАН України, протягом 1994-2008 рр. сім'я, за рівнем довіри у населення, займала перше місце серед усіх соціальних інститутів. Індекс довіри до неї в опитуванні населення 2008 року складав 4,6 %, тоді як до церкви – 3,5 %, до колег – 3,5 %, до засобів масової інформації – 2,9 %, міліції – 2,4 %, уряду – 2,4 [2, с. 6]

За результатами опитування «Ціннісні орієнтації молоді», здійсненого Українським інститутом соціальних досліджень у грудні 1997 р. на першому місці серед речей, особливо значущих для молодих людей, виступала сім'я та родичі: дуже важливими їх назвали 85 % опитаних. Лише 5% молодих українців вважають створення сім'ї непотрібним. Відповідаючи на запитання: «для чого люди створюють сім'ю?» респонденти вказували на потребу в спільному житті з близькою, дорогою людиною – 76 %; для народження та виховання дітей – 74 %; для того, аби уникнути самотності – 46 %. Структура сімейних цінностей жінок спрямовувалась переважно на емоційну підтримку членів родини та піклування про них. У чоловіків вона мала матеріально-прагматичний характер. За даними Департаменту сімейної та гендерної політики, спостерігалось збільшення середнього віку укладання шлюбу. Наприклад, у порівнянні з 2006 р., у 2009 р. цей показник збільшився у чоловіків з 29,6 до 30,2 року, у жінок – з 26,7 до 27,3 року, тобто на 0,6 року; а середній вік реєстрації першого шлюбу збільшився у чоловіків з 25,4 року до 26,3 року, у жінок – з 22,8 до 23,7 року, тобто на 0,9 року. Підвищення віку взяття шлюбу було фактором, що певною мірою «гальмував» розвиток

сімейної структури. Водночас в Україні шлюб все таки був більш молодшим, ніж у більшості європейських країн. Так, якщо у 2009 р. 16% наречених були віком до 20 років, то в Італії, Іспанії, Норвегії, Швеції та Чехії таких осіб було всього 2%, а у Польщі, Португалії, Латвії, Словаччині, Естонії 4–6%. В Україні кількість укладених шлюбів протягом 1995–2010 рр. скоротилася більше, ніж на 29%: з 431 731 у 1995 р. до 305 933 у 2010 р. Сімейні орієнтири молоді у 2010 році мали наступні тенденції: майже 96% молоді 15–19 років не має досвіду подружнього життя, у 20–24 роки таких 66% осіб, серед 25–29-річних – 60%, серед 30–34-річних цей відсоток збільшився до 78%. [1, с. 230]

Традиційними для України, стали обставини коли саме дівчата починали подружнє життя раніше, ніж хлопці. Водночас ця тенденція простежувалася тільки серед молоді 15–24 років. Серед молодих сімей зберігалися доволі високі показники розлучуваності. Хоча протягом останніх десятиліть спостерігалось поступове зменшення абсолютних показників зареєстрованих розлучень. Так, їх кількість за 1995–2009 рр. зменшилась більш як на 25%. Найбільше розлучень відзначається саме в молодих сім'ях: частка розлучень у віці до 34 років включно становить більше 60% від загальної їх кількості.

Статистичні дані свідчать про те, що середня тривалість розірваного шлюбу в Україні у 2008 р. склала 11,47 року. Причому доводиться констатувати, що досить значна частка сімей розпадалося у перші ж роки свого існування. За даними соціально-демографічного дослідження (2010 р.), майже кожен десятий молодий українець у віці 25–34 роки мав негативний досвід подружнього життя, тобто був розлученим. При цьому для близько 9% тих, хто перебував у шлюбі, цей шлюб не був першим (8,6% одружених чоловіків і 9,6% заміжніх жінок). Перебували у другому (дуже рідко – у третьому) шлюбі респонденти після 25 років, а серед одружених 30–34-річних повторно у шлюбі 14%. Отже, розлучення з подальшим взяттям нового шлюбу ставало поширеною поведінкою для української молоді. Все частіше молоді люди, які вступили до шлюбу, відкладали народження первістка до того часу, коли були спроможними забезпечувати не тільки себе, а й ще одного члена сім'ї. Так, згідно з результатами щорічних вибірових обстежень умов життя домогосподарств, частка домогосподарств, у складі яких проживали діти віком до 18 років, щороку зменшувалось. У 2009 р. порівняно з 2000 р. вона зменшилася на 13,3 % та становила 37,8 %.[2, с. 113]

За період 2000 – 2009 рр. істотних змін зазнала структура сімей за кількістю дітей у їх складі. На жаль, маємо констатувати, що найпоширенішим в Україні типом сімей були однодітні. Причому кількість сімей, які обмежувалися народженням і вихованням лише однієї дитини, з року в рік суттєво збільшується. Якщо 2000 року частка родин з однією

дитиною серед усіх домогосподарств з дітьми складала 61 %, то в 2009 р. – вже 72,1 %; а частка домогосподарств з двома, трьома та більше дітьми зменшилася з 33,3 % до 24,2 % та з 5,7 % до 3,7 % відповідно. Кількість сімей з трьома і більше дітьми швидко зменшувалася (за даними переписів, з 668,3 тис. сімей у 1989 р. до 396,2 тис. сімей у 2001 р.).

Аналіз тенденцій та проведення порівняльних характеристик у сфері дозвіллевих практик молоді за роки незалежності дещо обмежений через низку причин. По-перше, у 2004 р. відбулось зростання верхньої вікової межі молодіжного віку з 28 до 35 років. Саме тому масив статистичної інформації до 2004 р. містив тільки дані про молодь віком до 28 років. По-друге, частина індикаторів для вимірювання уподобань та ціннісних орієнтацій української молоді постійно змінювалась у дослідженнях з цієї тематики, що було пов'язано зі зміною соціальних, політичних та економічних ситуацій у житті держави.

За результатами дослідження Державного інституту розвитку сім'ї та молоді «Молодь України: травень 2007», 65 % молоді у віці 14–35 років користувалися комп'ютером, а Інтернет використовувало 38 % (для порівняння у 2004 р. їх кількість становила 47 % та 8 % відповідно). Як бачимо, відбувалося активне перенесення дозвілля молоді в мережу Інтернет. До того ж з віком кількість молодих людей, які користувалися комп'ютером та використовували Інтернет, зменшувалась: так, у 14–24 річних ці показники становлять 73,7 % та 43,7 %, а у віці 25–35 років – 55,8 % та 32,1 % відповідно. Слід також зазначити, що питома вага таких користувачів різниться у мешканців міста і села: так, у міської молоді вона становить 72,5 % та 46,1 %, а сільської – 51,3 % та 23,4 % відповідно.[1, с. 110]

В умовах активного входження інформаційних технологій в життя молоді поставало питання про мету використання ними комп'ютера та Інтернету. Результати даного дослідження показали, що в основному молодь використовувала комп'ютер для прослуховування музики, перегляду фільмів (91 %), роботи/навчання (89 %). Також 67 % респондентів зазначили, що використовували його для ігор, а 60 % – для спілкування з друзями.[6]

За результатами соціологічного дослідження «Ставлення української молоді до здорового способу життя» (2010 р.), проведеного Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді, майже третині української молоді (36 %) не вистачало часу для повноцінного дозвілля та відпочинку. При цьому з віком молодь все гостріше відчувала таку нестачу: про це заявили 19 % молодих людей у віці 14–17 років, та 32 % у віці 25–35 років. Також існувала велика залежність між наявністю повноцінного дозвілля і матеріальним становищем молоді. Так, лише 4 % респондентів, які оцінювали матеріальне становище

своєї сім'ї як високе, не мали бажаного дозвілля. 66 % тих респондентів, визнали матеріальне становище своєї сім'ї досить низьким. Цікаво, що питома вага молоді, якій не вистачає повноцінного дозвілля, не відрізняється між мешканцями міста та села і коливається на рівні 31–32 %.[2, с. 5]

З описаною вище ситуацією про нестачу повноцінного дозвілля і відпочинку кореспондує і рівень задоволення культурних потреб молоді. Так, задовольнити свої культурні потреби на достатньому рівні мали можливість менше половини української молоді (40 %), третина (34 %) – не повною мірою і майже кожен п'ятий (23 %) зовсім її не мали. До основних причин, що унеможливають задоволення культурних потреб молоді, належали брак коштів (60 %), вільного часу (40 %), культурних закладів (35 %). [3,с. 61]

Зростали можливості для самовиразу й самореалізації молоді. Особливу роль тут мали любительські об'єднання, клуби за інтересами, що організовувалися на принципах добровільності та самоуправління. Однак, за даними опитування Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, більше половини молоді віком 14–24 роки (57 %) не бачили можливостей доступу до роботи в них; лише 22 % бачили її; не визначився з відповіддю кожен п'ятий. У той же час доступність молоді до участі в програмах, конкурсах, фестивалях, виставках молодіжної творчості в різних галузях культури та мистецтва майже вдвічі вища. Так, 46 % молоді бачили для себе такі можливості, тоді як 39 % – ні.[4, с. 2]

Передумовою для підвищення рівня загальної культури, сприяння повноцінному і насиченому спілкуванню, відпочинку, проведенню дозвілля була наявність та доступність до мережі культурно-дозвіллевих закладів, де проживала людина. До такої інфраструктури входили як заклади, якими традиційно опікувалася держава через уповноважені органи влади (бібліотеки, театри, кінотеатри, музеї тощо), так і комерційні центри дозвілля розважального характеру (нічні клуби, казино, інтернет-кафе та ін.). Серед закладів культури до найбільш поширених належали бібліотеки, демонстратори фільмів та клуби. Їх чисельність з року в рік скорочувалися. Так, якщо у 1990 р. в Україні працювало 25,6 тис. масових та спеціальних бібліотек, 25,1 тис. клубних закладів, 27,2 тис. демонстраторів фільмів, то у 2010 р. названих закладів було відповідно 19,5; 18,6; та 2,2 тис. [5, с. 12]

Слід зазначити, що значна частина клубних закладів, бібліотек та демонстраторів фільмів – це інфраструктура закладів культури сільської місцевості, оскільки таких закладів у селі в 2010 р. розташовувалось відповідно 88,6 %, 76,3 % та 73,5 %. Однак, за даними Міністерства культури і туризму України, у 2010 р. з 2 196 демонстраторів

фільмів фактично працювало 913: 423 – у міських поселеннях і 490 – сільських. Протягом року їх відвідало близько 9 млн осіб (для порівняння у 1990 р. – 552 млн, у 2005 р. – 10,4 млн), при чому 95 % з них у міських поселеннях і всього 5 % у сільській місцевості. Було продемонстровано 854 фільми, з яких українського виробництва всього 87 (10 %). З продемонстрованих фільмів іноземного виробництва на Сполучені Штати Америки припадає 42 %, Російську Федерацію – 28 %. Отже, в Україні у недостатній мірі використовувався даний ресурс для формування національних цінностей, світогляду свого молодого покоління.[5,с. 64]

Змінилися форми відпочинку. Вони залежали від внутрішніх потреб молодої людини традицій та мікроклімату в сім'ї тощо. Адже традиційно обрані в сім'ї форми відпочинку становили життєвий досвід кожного її члена і впливали на формування її особистих якостей. Як було вже показано раніше, близько 15 % молоді визнавали власне недостатнє виховання в сім'ях і, як наслідок - безлад у своєму житті, відсутність усталеного інтересу до чогось корисного. Якщо людина не ставила собі за мету самовдосконалюватися, якщо її вільний час було нічим не заповнений, то відбувалося деградація дозвілля, ставало збіднілим.

Підсумовуючи, зазначимо, що в сучасних умовах молодь не мала можливості в достатній мірі задовольнити свої культурні потреби, проводити повноцінне дозвілля, отже, надає перевагу саме пасивним його формам, що не сприяло її всебічному розвитку. Основними чинниками, що зумовлювали такий стан речей, був низький рівень матеріального становища української молоді, низька доступність закладів культури та дозвілля, неефективність вирішення державою проблем молоді в сфері дозвілля через відсутність чіткої стратегії державної політики у цій сфері.

Джерела та література

1. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
2. Звіт про науково – дослідну роботу «Становище студентської молоді в Україні» (соціологічне дослідження) / кер. авт. кол. О.В. Белишев. – К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2008. – 11 с.
3. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Про зайнятість молоді в Україні». – К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007. – 92 с.
4. Проект «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін», що здійснюється Інститутом соціології НАН України починаючи з 1994 року і по 2010 рік. Генеральний директор

проекту - академік НАНУ - В.М.Ворона. Опитування населення України проводяться кожен рік; вибіркова сукупність кожного опитування у середньому становить 1800 осіб і репрезентує доросле населення України (віком понад 18 років). К. – 2010. – 76 с.

5. Дослідження „Молодь України: червень 2007 р.”, Державний інститут розвитку сім’ї та молоді. Всього опитано 1800 респондентів віком від 14 до 35 років у всіх областях України. К. – 2008. – 36 с.

6. Опитування проведене в рамках проекту «Огляд молодіжної політики. Дослідницька група» (на замовлення ЮНІСЕФ) у 2010 р. Всього опитано 800 респондентів віком від 14 до 24 років у п’яти областях України та АР Крим. К. – 2011. – 29 с.

Аннотація

В статье комплексно рассмотрены демографические изменения в среде молодежи, выяснено что в исследуемые годы были разрушены предыдущие исторические ценности экономической и социального поведения молодежи, происходил мучительный процесс приобретения новых ментальных традиций. Большинство молодежи ориентировались на предпринимательский вид деятельности, сужеными оставались условия удовлетворения духовных потребностей. Исследованы семейные ориентации молодежи, реконструирована структура семейных ценностей мужчин и женщин. На основе разноплановых источников выявлены новейшие тенденции действенных практик молодежи в городе и на селе. Показано значение в жизни молодого человека новейших информационных технологий и здорового образа жизни.

Ключевые слова: молодежь, город, село, семья, досуг, культура.

Annotation

The article comprehensively examined demographic changes among the youth, it is found that in the studied years were destroyed by previous historical values of economic and social behavior of young people, came the agonizing process of acquiring new mental traditions. Most young people focused on entrepreneurial activity, conditions were narrowed to meet spiritual needs. Investigated the family orientation of young people, family values reconstructed structure of men and women. Based on diverse sources revealed the latest trends of effective practices of young people in urban and rural areas. Shows the difference in the lives of young people new information technology and a healthy lifestyle.

Key words: youth, town, village, family, leisure and culture.